

Andrzej Marzec

W przededniu zjazdu koszyckiego : Dokument królowej Elżbiety Łokietkówny z 7 września 1374 roku

Roczniki Historyczne 82, 139-148

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANDRZEJ MARZEC (Uniwersytet Jagielloński, Kraków)

W przededniu zjazdu koszyckiego Dokument królowej Elżbiety Łokietkówny z 7 września 1374 roku

Zarys treści: Artykuł dotyczy niepublikowanego dokumentu, rzucającego światło na przygotowania do zjazdu w Koszycach, na którym król Ludwik wydał ważny przywilej dla szlachty polskiej.

Content outline: The paper discusses an unpublished document, throwing new light on the preparations to the Congress of Košice, at which King Ludwik issued an important privilege for Polish nobility.

Słowa kluczowe: Ludwik Wielki, Elżbieta Łokietkówna, Koszyce, przywileje szlacheckie, elity polityczne, następstwo tronu, itinerarium królewskie

Keywords: Louis the Great, Queen Elisabeth of Poland, Košice, privileges of nobility, political elites, royal succession, royal itinerary

Zjazd koszycki króla Ludwika Węgierskiego z przedstawicielami polskich elit politycznych, który miał miejsce w połowie września 1374 r., należy do najważniejszych wydarzeń w dziejach średniowiecznej Polski. Wówczas to, 17 września, został ogłoszony przez króla słynny przywilej koszycki, torujący drogę córkom węgierskiego i polskiego monarchy do sukcesji. W zamian za zgodę na dziedziczenie tronu w linii żeńskiej, Ludwik musiał poczynić szereg ustępstw na rzecz mieszkańców Królestwa Polskiego, przede wszystkim rycerstwa¹. Napięcie polityczne, jakie towarzyszyło śmierci Kazimierza Wielkiego, oraz perturbacje związane ze zmianą na tronie przyciągały już od dawna uwagę historyków, których analizy sięgały od historii ustroju i prawnego umocowania władzy królewskiej po znaczenie czynnika społecznego w kształtowaniu polityki monarszej². Lata poprzedzające wystawienie przywileju

¹ Starszą literaturę dotyczącą przywileju koszyckiego zbiera J. S. Matuszewski, *Przywileje i polityka podatkowa Ludwika Węgierskiego w Polsce*, Łódź 1983, s. 7-22. Z nowszych prac warto wspomnieć: D. Bągi, *Wpływy i znaczenie szlachty polskiej i węgierskiej pod koniec XIV wieku. Próba porównania przywileju budzińskiego z 1355 r. z przywilejem koszyckim z 1374 r. w świetle potwierdzenia złotej bulli z roku 1351*, w: *Polska i Węgry w kulturze i cywilizacji europejskiej*, Kraków 1997, s. 35-46; T. Jurk, *Geneza szlachty polskiej*, w: *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku*, Praha 2007 (*Colloquia mediaevalia Pragensia* 9), s. 120-123; S. Gąlas, *Król i stany w późnośredniowiecznej Europie Środkowo-Wschodniej wobec modernizacji państwa*, w: *Król w Polsce XIV i XV wieku*, Kraków 2006, s. 155-186.

² S. Kętrzyński, *Zapis Kazimierza Wielkiego dla Kazimierza Bogusławowica*, *Przegląd Historyczny* 14, 1912, s. 26-47, 164-194, 295-316; O. Balzer, *Królestwo Polskie*

koszyckiego uważane są, nie bez racji, za czas prawdziwego kształtowania postaw elit Królestwa wobec rządów andegaweńskich i ich perspektyw. Ludwik w chwili objęcia polskiego tronu nie posiadał syna, a jedynie nowo narodzoną córkę Katarzynę oraz nadzieje na męskiego potomka, ponieważ jego żona Elżbieta Bośniaczka była w ciąży. Sytuacja króla skomplikowała się jeszcze bardziej, kiedy w 1371 r. na świat przyszła druga córka króla, Maria, a nadzieje na męskie potomstwo zgasły, chyba już ostatecznie, w początkach 1374 r., po urodzeniu się Jadwigi³. Tym samym sprawa następstwa tronu była ciągle nierozwiązana, choć pozostawała perspektywa oddania dzierzonych władztw w ręce przyszłych mężów swoich córek. Niemniej, aby móc utrzymać jakikolwiek wpływ na obsadę polskiego tronu, Ludwik musiał zawrzeć nowe porozumienie z elitami politycznymi Królestwa⁴.

W literaturze od lat trwa dyskusja nad tym, kto i dlaczego miał największe wpływy w otoczeniu Ludwika Węgierskiego, a przede wszystkim jego matki. Impulsem był słynny zwrot Jana z Czarnkowa o *quidem magnates et quasi primi in consilio regis mortui, parti Ungarorum multum faventes*⁵. Przeważa opinia o rywalizacji kilku stronnictw, dzielących elity urzędnicze państwa. Zajmowały one różne stanowiska wobec rządów andegaweńskich, od bezwarunkowego ich poparcia do całkowitego odrzucenia i poszukiwania innych kandydatów do tronu⁶. Najbliżej nowego monarchy starali się znajdować przede wszystkim Kurozwęccy z wojewodą krakowskim Dobiesławem z Kurozwęk i jego synem Zawiszą, podkanclerzym królewskim, który przejął tę godność po usunięciu Janka z Czarnkowa⁷. Włodzimierz Dworzaczek określał ich mianem „oddanych bez zastrzeżeń” nowemu królowi i jego politycznym planom – czym różnili się od innych czołowych rodów możnowładczych Małopolski,

1295-1370, wyd. 2, Kraków 2005, s. 651-674; t e n ż e, O następstwie tronu w Polsce. Studia historyczno-prawne, cz. 1: Sprawa następstwa po Kazimierzu Wielkim, Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Historyczno-Filozoficzny 36, 1897; J. Dą b r o w s k i, Ostatnie lata Ludwika Wielkiego 1370-1382, wyd. 2, Kraków 2009; t e n ż e, Elżbieta Łokietkówna 1305-1380, wyd. 2, Kraków 2007, s. 92-162; t e n ż e, Polityka andegaweńska Kazimierza Wielkiego, Kwartalnik Historyczny 36, 1922, s. 11-40; O. H a l e c k i, Dzieje unii jagiellońskiej, t. I, Kraków 1919, s. 77-112; t e n ż e, O genezie i znaczeniu rządów andegaweńskich w Polsce, Kwartalnik Historyczny 35, 1921, s. 31-68; W. D w o r z a c z e k, Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego wiek XIV-XV, Warszawa 1971, s. 84-98; A. G ą s i o r o w s k i, Sędziwój z Szubina, w: Polski słownik biograficzny, t. XXXVI, Kraków 1995-1996, s. 406-416; J. K u r t y k a, Tęczyński. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu, Kraków 1997, s. 181-189; R. B u b c z y k, Kariera rodziny Kurozwęckich w XIV wieku. Studium z dziejów powiązań polskiej elity politycznej z Andegawenami, Warszawa 2002.

³ S. S r o k a, Genealogia Andegawenów węgierskich, Kraków 2015, s. 68, 71, 81-83.

⁴ Nowy polski król w listopadzie 1370 r. wydawał się dość pewny swej pozycji w Polsce. Przekaz Jana z Czarnkowa wskazuje, że niezbyt liczył się z poważniejszym oporem polskich elit i nie obawiał się szybko opuścić Polski. Spór o zapisy testamentowe Kazimierza Wielkiego rozwiązał właściwie po swojemu, nie mogąc uzyskać żadnej propozycji rozstrzygnięcia wątpliwości ze strony polskich elit – A. M a r z e c, The New King and New Elites. The Reign of Louis the Great in Poland 1370-1382, w: Hungaro-Polonica. Young Scholars on Medieval Polish-Hungarian Relations, Pecs 2016, s. 189-224,

⁵ Jan z Czarnkowa, Kronika, wyd. J. Szlachtowski, Monumenta Poloniae historica, t. II, Lwów 1872, s. 641.

⁶ Zob. przyp. 2.

⁷ R. B u b c z y k, Kariera rodziny, s. 86-101.

głównie Toporów i Leliwitów, którzy w jego opinii zachowywali zdrowy dystans⁸. Opozycję stanowiło tzw. stronnictwo legitymistów, którzy nie chcieli odstąpić od zapisów umów zawartych w Budzie w 1355 r. Temu stronnictwu przewodził kanclerz krakowski, a później arcybiskup gnieźnieński Janusz Suchywilk⁹. Grupować miało ono przede wszystkim duchownych i optować za oddaniem tronu po śmierci Ludwika księciu Kazimierzowi słupskiemu, wnukowi Kazimierza Wielkiego. Mieli być też wreszcie radykalni malkontenci, którzy nie chcieli w ogóle rządów węgierskich i planowali oddać koronę księciu kujawskiemu Władysławowi Białemu, wezwanemu w tym celu z Francji do Polski. Stronnictwo to grupować miało przede wszystkim Wielkopolan, ale należał do niego także np. Jan z Czarnkowa, który posunął się do próby okradzenia grobu Kazimierza Wielkiego z insygniów królewskiej władzy¹⁰.

Historycy starali się więc możliwie dokładnie prześledzić aktywność polityczną pojedynczych osób i ugrupowań. Szczególnego znaczenia zaczęło to nabierać dla odtworzenia pierwszych lat panowania andegaweńskiego, kiedy przesądziła się sprawa następstwa tronu po Ludwiku. Przygotowanie zjazdu koszyckiego i wynegocjowanie ogłoszonych wtedy postanowień miało stanowić podstawowe zadanie matki Ludwika, Elżbiety Łokietkówny. Starsza literatura starała się wykazać, że od samego początku kwestie następstwa zaprzętały uwagę Ludwika i już w 1373 r. dopatrywano się pierwszych, nie w pełni udanych prób pozyskania polskich elit dla tych planów¹¹. Znaczną wagę przywiązywano do szczegółowego zbadania karier i itinerariów polskich dostojników różnego szczebla, chcąc wychwycić skład otoczenia króla i królowej, a tym samym wskazać tych, którzy mogli mieć największy wpływ na kształt koszyckiego porozumienia z września 1374 r.¹² Starano się tym samym uzupełnić wiedzę czerpaną z dość lakonicznego przekazu Jana z Czarnkowa o tym wydarzeniu. Stąd każde świadectwo źródłowe pomagające w tym zadaniu jest warte uwagi.

Zwrócić należy uwagę na niepublikowany dotąd dokument królowej Elżbiety z 7 IX 1374 r., dotyczący nadania prawa miejskiego wsi Kamięnsk koło Radomska w ziemi sieradzkiej. Wpisany został do ksiąg kanclerskich w transumpcie Stanisława

⁸ W. Dworzaczek, Leliwici, s. 88-89.

⁹ Tamże, s. 87; J. Dąbrowski, Ostatnie lata, s. 183-184; J. Kurtyka, Tęczyńscy, s. 192-195; A. Marzec, „Sapientior inter proceres Poloniae”. Kariera polityczna Janusza Suchywilka herbu Grzymała (1336-1374), w: Polska i jej sąsiedzi w późnym średniowieczu, Kraków 2000, s. 9-53.

¹⁰ J. Dąbrowski, Ostatnie lata, s. 188-229; J. Śliwiński, Władysław Biały (1327/1333-20 luty 1388). Ostatni książę kujawski, największy podróżnik spośród Piastów, Kraków 2011, s. 64-67; J. Bierniak, Jan (Janek) z Czarnkowa. Niedokończona kronika polska z XIV wieku, *Studia Źródłoznawcze* 47, 2009, s. 109-143. Zob. też T. Jurek, Kandydatura księcia Konrada II oleśnickiego do tronu polskiego w roku 1369, *Roczniki Historyczne* 57, 1991, s. 33-71, który spekulował na temat królewskich aspiracji Konrada.

¹¹ Chodzi tu o tzw. pierwszy zjazd koszycki z 1373 r. – zob. K. Potkański, Daty zjazdów koszyckich (1373, 1374 i 1379), Kraków 1900 (*Studia nad XIV w.*, 6). Kwestię tę rozstrzygnął J. S. Matusewski, Rzekomy pierwszy zjazd koszycki w 1373 roku, *Kwartalnik Historyczny* 100, 1993, nr 1, s. 47-58.

¹² Zob. np. itinerarium wojewody krakowskiego Dobiesława z Kurozwek i jego syna, podkanclerzego i kanclerza Zawiszy – R. Buczyk, *Kariera*, s. 236-249.

Augusta Poniatowskiego z 11 XII 1787 r.¹³ Oryginalny dokument z przywieszoną woskową pieczęcią przedstawili do potwierdzenia miejscowi mieszczanie (wójt Krzysztof Głuchowski, Paweł Bąkowicz, Błażej Dukowicz, Franciszek Strzelecki, Sebastian Węclawek, Adam Bielęcki) wraz z dokumentem dziedzica Kamieńska, Jana Przerębskiego z Przerąbu (wieś położona ok. 20 km na południowy wschód od Kamieńska), herbu Nowina, z 11 VII 1591 r. Przerębski potwierdzał mieszczanom wszystkie przywileje i prawa, które otrzymali od królów polskich (*in pergameneis literis cum sigillis appensis*). Informacja ta jest ciekawa, ponieważ koresponduje z informacjami, że przywilej Elżbiety potwierdzany był kolejno przez Władysława Jagiełłę w 1420, Zygmunta Starego w 1533, Zygmunta III Wazę w 1599 i Stanisława Augusta w 1787 r. Niestety poza wpisem w księgach kanclerskich z czasów ostatniego króla, nie udało się znaleźć w Metryce Koronnej śladów wcześniejszych potwierdzeń. Oryginały wszystkich tych przywilejów miały zaś spłonąć podczas pożaru miasta w 1832 r.¹⁴

Dokument królowej Elżbiety Łokietkówny z 7 IX 1374 r. nie był wprawdzie nieznanym literaturze przedmiotu, ale nie poświęcono mu dotąd nadmiernej uwagi. Wykorzystała go przede wszystkim Irena Sułkowska-Kurasiowa w badaniach nad kancelarią królewską¹⁵, ale stał się on dla niej wyłącznie przedmiotem obserwacji o charakterze dyplomatycznym, a badaczka ta nie starała się go wkomponować w kontekst polityczny. Warto jednak podkreślić, że studium dyplomatyczne nie dało podstaw do kwestionowania autentyczności dokumentu. Wpisuje się on w klasyczny formularz polskiej kancelarii królewskiej czasów Kazimierza Wielkiego, który został przejęty przez Elżbietę dla dokumentów wystawianych na obszarze Królestwa Polskiego¹⁶. Świadczenie to nie zostało jednak poza tym w poważniejszy sposób wykorzystane. Nie znali go przeważnie historycy zajmujący się aktywnością królowej Elżbiety i jej otoczenia w ostatnich tygodniach przed zjazdem koszyckim. Ostatni uchwytyny źródłowo ślad obecności królowej w Polsce przed wyruszeniem do Koszyc kładzie się zwykle na 27 VIII 1374 r.¹⁷ Dokument był znany także Robertowi Bubczykowi, ale nie został przez niego szerzej omówiony i wykorzystany. Autor ten konstatuje jedynie, że jest to ostatni ślad narad królowej w polskich możnych przed koszyckim zjazdem i wylicza świadków, zresztą z błędem¹⁸.

¹³ Warszawa, Archiwum Główne Akt Dawnych, Metryka Koronna, Księgi kanclerskie, t. 81, s. 127-133 (na s. 127-129 dokument Elżbiety, na s. 129-133 dokument Przerębskiego). R. B u b c z y k, *Kariera*, s. 109, przytoczył też inną kopię tego dokumentu, znajdującą się jakoby w tym samym archiwum, w Aktach Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, sygn. 460d, s. 382-383; pod sygnaturą tą nie udało się niestety odnaleźć żadnej informacji o tym dokumencie.

¹⁴ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. III, Warszawa 1882, s. 775.

¹⁵ I. S u ł k o w s k a - K u r a ś, *Dokumenty królewskie i ich funkcja w państwie polskim za Andegawenów i pierwszych Jagiellonów 1370-1444*, Warszawa 1977, s. 11-34.

¹⁶ Tamże s. 24.

¹⁷ J. D ą b r o w s k i, *Ostatnie lata*, s. 289, przyp. 77; W. D w o r z a c z e k, *Leliwici*, s. 92; A. G ą s i o r o w s k i, *Sędziwój*, s. 407.

¹⁸ R. B u b c z y k, *Rodzina*, s. 109, 240. Autor ten w itinerarium Dobiesława z Kurozwęk jako miejsce wystawienia dokumentu podaje błędnie Kamieńsk koło Radomska, choć w tekście

Itinerarium Elżbiety Łokietkówny z lata 1374 r. jest o tyle istotne, że pokazuje jej aktywność w ostatnich miesiącach i tygodniach przed ogłoszeniem w Koszycach powszechnego przywileju, a wystawiane dyplomy pokazują jej urzędnicze otoczenie. Monarchini pojawiła się w Królestwie Polskim najpóźniej z początkiem czerwca i przebywała głównie w Małopolsce. Nie ulega wątpliwości, że trwały wówczas rozmowy na temat kształtu przyszłej umowy. Jediną wszakże bezpośrednią informacją źródłową o nich jest uwaga Jana z Czarnkowa, że królowa oddała Zawiszy z Kurozwęk kanclerstwo krakowskie w 1374 r., aby odzyskać dokument budziński z 1355 r., mający ulec unieważnieniu w Koszycach¹⁹. Znanych jest, oprócz omawianego przywileju dla Kamieńska, osiem innych dokumentów królowej z tego czasu²⁰. Przynajmniej jeden z nich, datowany na 21 VI 1374 r., nie pasuje do zapisanej w nim daty (która musiała zostać zmylona przez kopistę) i trzeba go antydatować o rok (na 22 VI 1373)²¹. W formule *datum per manus* znaleźli się tam podkanclerzy Zawisza oraz kanclerz i dziekan krakowski Janusz Suchywilk – ten ostatni był już jednak latem 1374 r. arcybiskupem gnieźnieńskim²². Autorzy spisów urzędników małopolskich sugerują, że dokument był postdatowany, ponieważ data roczna zapisana słownie nie da się w żaden sposób emendować²³. Dokument znany jest jednak tylko z kopii w nieistniejących już aktach żup olkuskich z XVII w., gdzie z kolei został wpisany na podstawie transumptu z 1526 r. Przy tylu pośrednictwach łatwo dojść mogło do pomyłki w dacie. W czerwcu 1373 r. Elżbieta Łokietkówna była zaś w Krakowie i wystawiła szereg dokumentów (w tym jeden dokładnie w dniu 22 czerwca)²⁴. W dokumentach królowej z czerwca i lipca 1373 r. w formułach kancelaryjnych występują często razem podkanclerzy Zawisza i kanclerz Suchywilk²⁵. Także część świadków jest zbieżna z testacją dyskutowanego dokumentu: Mszczuj

głównym mówi poprawnie o Krakowie; błędnie zresztą podaje sygnaturę archiwalną, źle identyfikuje odbiorców i myli się przy opisie świadków: kasztelan sandomierski Wilczek (herbu Mądrostki) pisał się z Birkowa, a nie z Zakrzowa w ziemi sandomierskiej, z którego pochodziła rodzina Kolczków herbu Topór, posiadająca zresztą część w Birkowie (Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu, cz. I, z. 1, Kraków 1980, s. 119).

¹⁹ Jan z Czarnkowa, s. 710.

²⁰ Zbiór dokumentów małopolskich, wyd. S. Kuraś, cz. I-VIII, Wrocław 1962-1975 (dalej cyt.: ZDM), tu cz. I, nr 146, 147, 148, cz. IV, nr 1021, Kodeks dyplomatyczny Małopolski, wyd. F. Piekosiński, t. III, Kraków 1887, nr 866, 867, 868; Kodeks dyplomatyczny Polski, t. II, cz. 2, wyd. A. Muczkowski, L. Ryszczewski, Warszawa 1852, nr 526.

²¹ ZDM IV, nr 1021.

²² Pomijam tutaj kwestię obecności Suchywilka w tym czasie w Krakowie, ponieważ całą wiosnę spędził on w Awinionie, starając się uzyskać sakrę biskupią i arcybiskupstwo gnieźnieńskie. Potem zaś uchodził z Awinionu w obawie przed zarzą i jak pisze Jan z Czarnkowa (s. 653-654), dotarł do Gniezna na początku lipca. Zawisza z Kurozwęk jako kanclerz został wymieniony po raz pierwszy 26 VI 1374 r. (ZDM I, nr 146).

²³ Urzędnicy małopolscy XII-XV wieku. Spisy, red. A. Gąsiorowski, Kraków 1990, s. 272.

²⁴ ZDM IV, nr 1019; data zapisana tam w formie: *feria quarta infra octavas Corporis Christi*, natomiast z dokumentu rzekomo z 21 VI 1374 r.: *feria quarta ante festum Nativitatis sancti Joannis Baptiste*.

²⁵ ZDM IV, nr 1017, 1019; Kodeks dyplomatyczny Małopolski, t. I, nr 314, 315, t. III, nr 854.

podkomorzy krakowski, jego syn Klemens i podkanclerzy Zawisza. Uwagę warto zwrócić zwłaszcza na Klemensa, który nie pełnił wówczas żadnego urzędu, a więc jego pojawienie się uwiarygadnia propozycję poprawienia daty.

Królowa latem 1374 r. podróżowała po ziemiach krakowskiej i sandomierskiej. Poza Krakowem była w Połańcu i Stopnicy²⁶. Nie wiadomo, czy odbyła też krótką podróż do Wielkopolski. Przesłanek ku temu dostarczają dwa dokumenty wystawione 21 sierpnia w Kaliszu, które są zobowiązaniami mieszczan kaliskich, konińskich i stawiszynskich do uznania następstwa na polskim tronie jednej z córek Ludwika²⁷. Właściwie nic nie stoi na przeszkodzie, aby uznać obecność królowej w Kaliszu. 9 VIII 1374 r. była w Krakowie²⁸, więc w ciągu 12 dni mogła dotrzeć do Kalisza. Zakładając, że ówczesna droga, wiodąca przez Miechów, Żarnowiec, Częstochowę, Krzepice, Wieluń miała mniej więcej 300 km długości, królowa winna podróżować z szybkością ok. 25 km dziennie, co mieści się całkowicie w ówczesnych możliwościach komunikacyjnych²⁹. Na powrót do Krakowa miała jeszcze więcej czasu (17 dni między 22 sierpnia a 7 września). Na dzień 27 sierpnia datowany jest dokument Elżbiety przenoszący na prawo średzkie posiadłości Włodzimierza i Mieciawa ze Smogorzowa (wsie Smogorzów, Sokolniki, Rusinów, Krzesławice i Zawada), leżące *in districtu Radomiensi prope Skrzyn*³⁰. Brak jest w tym dyplomie informacji o miejscu jego wystawienia, ale – jak już zauważono – odbiorcy są ściśle związani z pograniczem wielkopolsko-sieradzko-małopolskim³¹.

Stanowiący przedmiot naszych rozważań dokument z 7 IX 1374 r. doskonale wpisuje się w tak zarysowane itinerarium monarchini, mimo że został wystawiony w Krakowie. Przedmiotem decyzji Elżbiety było bowiem udzielenie praw miejskich wsi Kamięnsk, należącej do Małgorzaty wdowy po Prokoszu z Krzykos i jej syna Pawła³². Kamięnsk leży 20 km na północ od Radomska, a więc także w okolicach trasy potencjalnej podróży królowej do Kalisza i z powrotem do Krakowa. Obie sprawy mogły więc zostać załatwione właśnie podczas tej podróży

²⁶ ZDM I, nr 147, 148.

²⁷ Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, t. III, [wyd. I. Zakrzewski], Poznań 1879, nr 1707, 1708.

²⁸ Kodeks dyplomatyczny Małopolski, t. III, nr 867.

²⁹ S. Kętrzyński, O elementach chronologicznych dokumentów Kazimierza Wielkiego, Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Filozoficzno-Historyczny 56, 1913, s. 122-125; A. Gąsiorowski, Kazimierz Wielki w Trnavie latem 1362 roku. Nad zagadkami historii politycznej średniowiecznej Polski, Przegląd Historyczny 89, 1998, s. 467-474; tenże, Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386-1434, wyd. 2, Warszawa 2015, s. 26.

³⁰ Kodeks dyplomatyczny Małopolski, t. III, nr 868.

³¹ Zob. J. Dąbrowski, Ostatnie lata, s. 289; R. Buczyk, Kariera, s. 108-109.

³² R. Buczyk, Kariera, s. 109, pisał, że chodzi o Małgorzatę wdowę po panu Krotojskim i jej syna Zawiszę. Prokosz (może to rzeczywiście przekreślony przez kopistę zapis imienia Pakosz?) pochodził być może z mazowieckiej wsi Krzykosy, leżącej na północ od Wyszogrodu, gdzie w XV w. dziedziczyli Pobogowie (Słownik historyczno-geograficzny ziemi wyszogrodzkiej w średniowieczu, Wrocław 1971, s. 29). Może jednak chodziło o Krzykosy w Wielkopolsce (koło Środy). Nie wchodzi w grę Krzykosy w północnej części ziemi łęczyckiej, w parafii Borysławice, ponieważ wieś ta była własnością kościelną (T. Nowak, Własność ziemska w ziemi łęczyckiej w czasach Władysława Jagiełły, Łódź 2003, s. 29, 32, 490).

Ważna jest lista świadków dokumentu z 7 IX 1374 r., uzupełniająca w istotny sposób naszą wiedzę o towarzyszących władczyni dostojnikach. W testacji wymienieni zostali: kasztelan krakowski Jan z Melsztyna, wojewoda sandomierski Piotr Nieorza, wojewoda krakowski Dobiesław z Kurozwęk, wojewoda sieradzki Świętopełk z Irządź, wielkopolski starosta generalny Sędziwój z Szubina³³ oraz kasztelan sandomierski Wilczek z Birkowa. Dwie z wymienionych osób – Świętopełk i Wilczek – nie były wzmiankowane w ogóle w otoczeniu królowej w poprzednich miesiącach. W przypadku Wilczka jest to szczególnie ważna wzmianka, istniało bowiem dotychczas przekonanie, że urzędowanie zakończył on po dniu 9 IX 1373 r.³⁴ Jego poświadczoną karierę urzędniczą można zatem przedłużyć o cały rok.

Spotkanie króla Ludwika z dostojnikami polskimi odbyło się 17 IX 1374 r. w węgierskich Koszycach³⁵. Elżbieta jeszcze 7 września była w Krakowie. Mogła chyba wyruszyć w drogę jeszcze tego dnia. Na dotarcie do Koszyc – gdzie jej obecność, choć niepoświadczona, wydaje się wysoce prawdopodobna – miałaby wówczas 10 dni, co wymagałoby ponownie tempa do ok. 25 km dziennie³⁶. Oficjalne ogłoszenie przywileju koszyckiego musiało jednak nastąpić zaraz po przybyciu królowej, co wskazuje, że jego kształt był już z góry uzgodniony i wymagał tylko formalnego przyjęcia przez polskich panów. Omawiany dokument jest więc niewątpliwie nader istotnym uzupełnieniem naszej wiedzy o genezie zjazdu koszyckiego.

TEKST DOKUMENTU

Kraków, 7 IX 1374

Królowa Elżbieta Łokietkówna zmienia wieś Kamieńsk, leżącą koło Radomska w ziemi sieradzkiej, należącą do Małgorzaty wdowy po Prokoszu z Krzykos i jej syna Pawła, w miasto na prawie niemieckim, jakie posiada Sieradz, oraz ustanawia targ w każdą środę.

Kop.: Warszawa, Archiwum Główne Akt Dawnych, Metryka Koronna, Księgi kanclerskie, t. 81, s. 127-129, w transumpcie króla Stanisława Augusta Poniatowskiego z 11 XII 1787 r., dokonanym na podstawie oryginału (significamus exhibitas nobis fuisse literas pergameneas – sigillo pensili munitas, a po tekście adnotacja: Locus sigilli pensilis in cera expressi).

In nomine Domini amen. [s. 128] Ad perpetuam rei memoriam. Nos Elisabeth Dei gratia Ungariae et Poloniae senior regina, universis et singulis, tam praesentibus, quam futuris, cupimus fore notum, quod^d consideratis fidelibus obsequiis et laude dignis meritis et fidelibus servitiis nobilis dominae Margarethae olim relictae domini Protosii haeredis de Crzicossi filiique sui Pauli¹ exnunc, quibus nos et nostrum regnum sunt persecuti hactenus et prosequi potuerint diligentius de futuro, volentes

³³ Określony błędnie jako *palatinus Maioris Poloniae*.

³⁴ Urzędnicy małopolscy, nr 750.

³⁵ Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, t. III, nr 1709.

³⁶ Następny dokument Elżbiety wydany w Krakowie pochodzi ze stycznia 1375 r. (Kodeks dyplomatyczny Małopolski, t. I, nr 322).

eis gratiam facere specialem, villam ipsorum Kamienscho² in terra Syradiensi prope Radomsko situatam in oppidum et civitatem quo ultro quum similiter Kamienscho vocari volumus, transferimus et permutamus, et ibidem forum singulis feriis quartis statuimus ac decernimus perpetuis temporibus celebrandum. Dantes et conferentes ex nunc omnibus et singulis mercatoribus, pannicidis^b, institoribus, carnificibus, pistoribus, thabernatoribus, sartoribus, sutoribus caeterisque mechanicis et eiusdem oppidi seu civitatis incolis ac universaliter omnium et singularum aliarum civitatum, villarum et oppidorum hominibus ad dictum forum transeuntibus, aut cum ipsorum rebus transire volentibus, omnes res cuiuscunque generis fuerint aut speciei vendendi, emendi, ducendi libere, forizandi, disponendi ac cum eisdem iuxta ipsorum beneplacitum faciendi omnimodam facultatem, prout in aliis civitatibus et oppidis nostris et specialiter in Syradia moris existit et consuetum. Demum, ut^c conditio memorati oppidi Kamienscho prestantior efficiatur, advocato eiusdem oppidi, qui pro tempore fuerit, in causis criminalibus et capitalibus iudicandi, sentiendi, puniendi et condemnandi damus et cecedimus plenariam potestatem, prout ius Theutonicum, quo gaudet civitas nostra Syradz, in omnibus suis articulis et clausulis postulat et requirit. In quorum omnium testimonium sigillum [s. 129] nostrum praesentibus est appensum. Actum et datum Cracoviae in vigilia Nativitatis Beatae Mariae Virginis Gloriosae anno Domini MCCCLXX quarto, praesentibus nobis fidelibus Joanne castellano Cracoviensi³, Petro Sandomiriensi⁴, Dobeslao Cracoviensi⁵, Svantopelkone Syradiensi pallatinis^{6d}, Sandzivogio capitaneo^e Maioris Poloniae⁷, Wylczkone castellano Sandomiriensi⁸. Datum per manus honorabilis viri, domini Zavissy archidiaconi et cancellarii Cracoviensis⁹.

^a W kop. błędnie: ex, ^b w kop. błędnie: pannitidis, ^c w kop. błędnie: et, ^d w kop. błędnie: palatinis, ^e w kop. błędnie: palatino.

¹ Prokosz (Pakosz?) z Krzykosów, bliżej nieznan, ² Kamięnsk, miasto ok. 10 km. na północ od Radomska, ³ Jan z Melsztyna, h. Leliwa, kasztelan krakowski 1366-1380 (Urzednicy malopolscy, s. 65; W. Dworzaczek, Leliwici, s. 84-99), ⁴ Piotr Nieorza z Lipia, h. Druzyna, wojewoda sandomierski 1366-1376 (Urzednicy malopolscy, s. 225; Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu, cz. III, s. 727), ⁵ Dobiesław z Kurozwęk, h. Poraj, wojewoda krakowski 1368-1380 (Urzednicy malopolscy, s. 128; R. Bubczyk, Kariera), ⁶ Świętopelk z Irządź, h. Lis, wojewoda sieradzki 1370-1390 (Urzednicy łączycy, sieradzcy i wielunscy XII-XV wieku. Spisy, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1985, s. 128), ⁷ Sędziwój z Szubina, h. Pałuka, starosta generalny Wielkopolski 1372-1377 (Urzednicy wielkopolscy, s. 172; A. Gąsiorowski, Sędziwój, s. 406-416), ⁸ Wilczek z Birkowa, h. Mądrostki, kasztelan sandomierski 1348-1374 (Urzednicy malopolscy, s. 175-176), ⁹ Zawisza z Kurozwęk, h. Poraj, kanclerz krakowski 1374-1380 (Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku. Spisy, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, s. 52).

BIBLIOGRAFIA

- Bagi D., Wpływy i znaczenie szlachty polskiej i węgierskiej pod koniec XIV wieku. Próba porównania przywileju budzińskiego z 1355 r. z przywilejem koszyckim z 1374 r. w świetle potwierdzenia złotej bulli z roku 1351, w: Polska i Węgry w kulturze i cywilizacji europejskiej, Kraków 1997.
- Balzer O., Królestwo Polskie 1295-1370, wyd. 2, Kraków 2005.

- Balzer O., O następstwie tronu w Polsce. Studia historyczno-prawne, cz. 1: Sprawa następstwa po Kazimierzu Wielkim, Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Historyczno-Filozoficzny 36, 1897.
- Bieniak J., Jan (Janek) z Czarnkowa. Niedokończona kronika polska z XIV wieku, Studia Źródłoznawcze 47, 2009.
- Bubczyk R., Kariera rodziny Kurozwęckich w XIV wieku. Studium z dziejów powiązań polskiej elity politycznej z Andegawenami, Warszawa 2002.
- Dąbrowski J., Elżbieta Łokietkówna 1305-1380, wyd. 2, Kraków 2007.
- Dąbrowski J., Ostatnie lata Ludwika Wielkiego 1370-1382, wyd. 2, Kraków 2009.
- Dąbrowski J., Polityka andegaweńska Kazimierza Wielkiego, Kwartalnik Historyczny 36, 1922.
- Dworzaczek W., Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego wiek XIV-XV, Warszawa 1971.
- Gawlas S., Król i stany w późnośredniowiecznej Europie Środkowo-Wschodniej wobec modernizacji państwa, w: Król w Polsce XIV i XV wieku, Kraków 2006.
- Gąsiorowski A., Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386-1434, Warszawa 2015.
- Gąsiorowski A., Kazimierz Wielki w Trnavie latem 1362 roku. Nad zagadkami historii politycznej średniowiecznej Polski, Przegląd Historyczny 89, 1998.
- Gąsiorowski A., Sędziwój z Szubina, w: Polski słownik biograficzny, t. XXXVI (1995-1996).
- Halecki O., Dzieje unii jagiellońskiej, t. I, Kraków 1919.
- Halecki O., O genezie i znaczeniu rządów andegaweńskich w Polsce, Kwartalnik Historyczny 35, 1921.
- Jurek T., Geneza szlachty polskiej, w: Šlechta, moc a reprezentace ve středověku, Praha 2007 (Colloquia mediaevalia Pragensia 9).
- Jurek T., Kandydatura księcia Konrada II oleśnickiego do tronu polskiego w roku 1369, Roczniki Historyczne 57, 1991.
- Kętrzyński S., O elementach chronologicznych dokumentów Kazimierza Wielkiego, Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Filozoficzno-Historyczny 56, 1913.
- Kętrzyński S., Zapis Kazimierza Wielkiego dla Kazimierza Bogusławowica, Przegląd Historyczny 14, 1912.
- Kurtyka J., Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu, Kraków 1997.
- Marzec A., „Sapientior inter proceres Poloniae”. Kariera polityczna Janusza Suchywilka herbu Grzymała (1336-1374), w: Polska i jej sąsiedzi w późnym średniowieczu, Kraków 2000.
- Marzec A., Urzędnicy małopolscy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego (1305-1370), Kraków 2006.
- Matuszewski J. S., Przywileje i polityka podatkowa Ludwika Węgierskiego w Polsce, Łódź 1983.
- Matuszewski J. S., Rzekomy pierwszy zjazd koszycki w 1373 roku, Kwartalnik Historyczny 100, 1993, nr 1.
- Potkański K., Daty zjazdów koszyckich (1373, 1374 i 1379), Kraków 1900 (Studia nad XIV w., 6).
- Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu, cz. I-IV, Kraków 1980-2016.
- Słownik historyczno-geograficzny ziemi wyszogrodzkiej w średniowieczu, Wrocław 1971.
- Sroka S., Genealogia Andegawenów węgierskich, Kraków 2015.
- Sułkowska-Kuraś I., Dokumenty królewskie i ich funkcja w państwie polskim za Andegawenów i pierwszych Jagiellonów 1370-1444, Warszawa 1977.
- Śliwiński J., Władysław Biały (1327/1333-20 luty 1388). Ostatni książę kujawski, największy podróżnik spośród Piastów, Kraków 2011.
- Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku. Spisy, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992.

Urzędnicy łączyccy, sieradzcy i wieluńscy XII-XV wieku. Spisy, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1985.

Urzędnicy małopolscy XII-XV wieku, Spisy, red. A. Gąsiorowski, Kraków 1990.

Am Vortag des Kaschauer Tages

Eine Urkunde der Königin Elisabeth von Ungarn vom 7. September 1374

Zusammenfassung

Die hier zum ersten Mal edierte Urkunde der Königinmutter Elisabeth von Ungarn vom 7. September 1374 stellt eine wichtige Quelle für die dem Kaschauer Tag unmittelbar vorausgehende Zeit dar. Bei dieser Zusammenkunft des Königs Ludwig von Anjou mit dem polnischen Adel, auf der das berühmte Privileg ausgestellt wurde, konnte die Nachfolge der Anjous in Polen gesichert werden. Während ihres Aufenthaltes in Polen in den Monaten vor der Ausstellung des Kaschauer Privilegs wachte die Königinmutter zweifellos darüber, daß es zu keinen Komplikationen bei den Vorbereitungen der Versammlung kam. Bisher herrschte in der Literatur Ungewißheit darüber, ob die Monarchin auch nach Großpolen reiste, wo sie von mehreren Städten den Treueid auf ihre Tochter entgegennehmen sollte. Die hier veröffentlichte Urkunde erlaubt den Schluß, daß eine Reise der Königin nach Großpolen höchstwahrscheinlich stattgefunden hat.

Übersetzt von Waldemar Könighaus

On the eve of the Congress of Košice

A document of Queen Elisabeth of 7 September 1374

Abstract

The paper is devoted to an unpublished document of Elisabeth of Poland, dated 7 September 1374. It is important for showing the preparations for the congress of Louis the Hungarian and Polish lords in Košice, at which the famous privilege for the nobility was issued, containing guarantee of succession of the king's daughters to the Polish throne. The document allows to ascertain some details of the queen's itinerary and learn more about the preparations for the important congress.

Translated by Rafał T. Prinke

dr Andrzej Marzec, Zakład Nauk Pomocniczych Historii, Instytut Historii, Uniwersytet Jagielloński, ul. Gołębia 13, 31-007 Kraków, e-mail: andmarzec@tlen.pl